

Donos wywiadu Gwardii Ludowej do gestapo na rzekomych komunistów i kryptokomunistów (wrzesień 1943 roku)

Sprawa akcji dezinformacyjnej, a zarazem denuncjacyjnej GL-PPR, skierowanej m.in. przeciwko organom Polskiego Państwa Podziemnego, ma już swoją literaturę. Na problem ten zwracali uwagę Zbigniew Błażyński (na marginesie wynurzeń Józefa Światły¹) i Piotr Gontarczyk w swojej monografii wojennej Polskiej Partii Robotniczej². W ich ślady poszedł ostatnio Robert Spalek, który w artykule poświęconym notorycznemu agentowi Bogusławowi Hrynkiewiczowi³ napisał m.in., że w ramach tej akcji komuniści rzeczywiście wysłali do gestapo listę zawierającą „autentyczne nazwiska członków podziemia niepodległościowego”⁴. Tę samą sprawę poruszył też Janusz Marszałec w swoim opracowaniu działań wywiadowczych i kontrwywiadowczych PPR, GL i AL wobec Armii Krajowej i Delegatury Rządu na Kraj⁵.

¹ Józef Światło (1905–1975?) – syjonistyczny, następnie komunistyczny działacz młodzieżowy, w II RP więziony za działalność komunistyczną; żołnierz 1939 r., wywieziony w głąb ZSRR. Oficer polityczny w Dywizji Kościuszkowskiej i „demokratycznym” WP (1943–1945); zastępca szefa WUBP w Warszawie (1945), Olsztynie (1945–1946), Krakowie (1946–1948), wreszcie współtwórca i zastępca szefa Departamentu X (Biura Specjalnego) MBP. Zbiegł na Zachód 5 XII 1953 r. Bohater audycji RWE ukazujących „kulisy bezpieki i partii”.

² Z. Błażyński, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Londyn 1985, s. 104–108; P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2003, s. 207–211.

³ Bogusław Hrynkiewicz (ur. 1909) – przed wojną komunistyczny działacz młodzieżowy i członek KPP, związany z Organizacją Młodzieży Studenckiej „Życie”. W okresie okupacji agent sowieckiego wywiadu, podejmujący też grę wywiadowczą z gestapo; m.in. infiltrował organizację „Miecz i Pług” i Delegaturę Rządu RP na Kraj (organizator osławionej akcji przejścia przez GL i gestapo tzw. archiwum Delegatury); po wojnie więziony przez NKWD i MBP; jego zeznania były ważnym elementem akcji skierowanej przeciw tzw. odchyleniu prawicowo-nacjonalistycznemu.

⁴ R. Spalek, *Szpieg komunistów, agent Gestapo (I–II)*, „Gazeta Wyborcza”, 3 i 11 II 2007. Zob. artykuł tegoż autora w niniejszym numerze „Pamięci i Sprawiedliwości”.

⁵ J. Marszałec, *Pytania o „tajne oblicze”. Działania wywiadowcze i kontrwywiadowcze PPR, GL i AL wobec AK i Delegatury Rządu na Kraj [w:] Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, red. K. Rokicki, Warszawa 2007, s. 70.

I rzeczywiście, w trakcie śledztwa prowadzonego przez osławiony X Departament Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego przeciwko rzekomym przedstawicielom „odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego” w polskim ruchu komunistycznym Marian Spychalski⁶ i Stanisława Sowińska⁷ – których m.in. to śledztwo objęło – przyznawali, że w czasie okupacji spowodowali sporządzenie i wysłanie do gestapo (nie jest pewne, czy raz, jak zasadniczo utrzymywali, czy kilkakrotnie) specyficznego donosu, zawierającego kilkadziesiąt nazwisk domniemyanych przedstawicieli „żydokomuny”. Miała to być w zamierzeniu forma denuncjacji niewygodnych dla PPR osób związanych z „aparatem gestapo” i „aparatem reakcyjnego podziemia”⁸. Na wiarygodność tej relacji rzuca cień nasza wiedza o metodach fizycznych i psychicznych tortur stosowanych przez ubeckich śledczych, a zwłaszcza o specyficznej podatności na te naciski niedawnych działaczy ruchu komunistycznego, teraz uznanych za odszczepieńców. Jednym z badaczy tego ostatniego problemu jest notabene Robert Spalek⁹.

Wysłany do gestapo donos z 27 września 1943 r. zachował się i w trudny dzień do ustalenia sposobów znalazł się w rękach funkcjonariuszy Departamentu X MBP. Odpis tego dokumentu przechowywany jest w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Pozwala nam to na częściową weryfikację tezy o denuncjacyjnym charakterze akcji dezinformacyjnej Sztabu Głównego GL, wszczętej pod koniec 1943 r. Wydaje się, że jest to ten sam dokument, o którym w śledztwie mówili Spychalski i Sowińska (a także inni pomniejsi działacze komunistyczni z czasów wojny). Sowińska np. zapamiętała z owego donosu nazwiska Burkacki i Gerwel – i rzeczywiście takie nazwiska znajdują się na liście zachowanej w archiwum IPN¹⁰.

⁶ Marian Spychalski „Marek” (1906–1980) – architekt, działacz komunistyczny, członek KPP, PPR, PZPR, przewodniczący Rady Państwa PRL, marszałek PRL. Od 1942 r. w Sztabie GL jako jego szef, następnie szef jego komórki informacyjno-wywiadowczej. W 1944 r. wysłany w delegacji działaczy krajowych do KRN, następnie – awansowany do stopnia generalskiego – pełnił wysokie funkcje w „demokratycznym” WP, m.in. był zastępcą naczelnego dowódcy WP. Jego kariera załamała się w 1949 r. w związku z podejrzeniami o „odchylenie prawicowo-nacjonalistyczne”. Został usunięty z wojska, następnie z partii, wreszcie uwięziony w latach 1950–1956. Po uwolnieniu jeden z kluczowych członków ekipy rządzącej skupionej wokół Władysława Gomułki. Jego brat Józef Spychalski „Luty” (1898–1944?) był wysokim oficerem AK, cichociemnym.

⁷ Stanisława Zalcman-Sowińska „Barbara”, „Natka” (1912–2005) – działaczka komunistyczna, redaktorka, pisarka. Przed wojną działaczka KPP, więziona w latach 1938–1939; w czasie okupacji blisko związana z Marianem Spychalskim, m.in. w Oddziale Informacji Sztabu Głównego GL. Po wojnie m.in. wysoki oficer Głównego Zarządu Informacji WP. Aresztowana w 1949 r. w związku ze sprawą „odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego”, zwolniona w 1954 r., pracowała w Państwowym Wydawnictwie Naukowym. Od 1981 r. we Francji, gdzie uzyskała azyl polityczny. Autorka książek poświęconych GL i obszernych wspomnień przechowywanych obecnie w Bibliotece Narodowej w Warszawie; zob. S. Sowińska, *Gorzkie lata*, „Karta” 2003, nr 37, s. 8–50.

⁸ AIPN, 0298/444, t. 13, Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Spychalskiego przez oficera śledczego MBP mjr. Ludwika Schönborna, 29 V 1950 r., k. 77–79; *ibidem*, Protokół konfrontacji Spychalskiego i Sowińskiej, Warszawa, 22 IX 1950 r., k. 264–266; AAN, Akta Prokuratury Generalnej 11/21, Streszczenie akt sprawy Mariana Spychalskiego, sporządzone przez płk. Jana Orlińskiego, Warszawa, 22 XII 1954 r., k. 16.

⁹ Zob. R. Spalek, *Kierownictwo PZPR i MBP w poszukiwaniu „wroga wewnętrznego”. Droga do procesu Mariana Spychalskiego (1948–1956)* [w:] „Zwyczajny resort”. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. T. Łabuszewski, K. Krajewski, Warszawa 2005, s. 516–524.

¹⁰ AIPN, 0298/444, t. 12, „Odpis listu do g[estapo]” z 27 IX 1943 r., 20 XI 1952, k. 204–207; por. R. Spalek, *Szpieg komunistów...*; J. Marszałec, *op. cit.*, s. 70.

Zawarta w owym donosie lista została szczegółowo przeanalizowana na polecenie szefa X Departamentu MBP płk. Anatola Fejgina¹¹. Funkcjonariusze MBP sprawdzili wszystkie nazwiska z owej listy w materiałach archiwalnych poszczególnych departamentów MBP (co oznacza również przejęte archiwalia różnych komórek bezpieczeństwa AK i Delegatury Rządu), a także w ewidencji ludności. W bardzo wielu przypadkach przeprowadzili też wywiady środowiskowe, a nawet konsultowali się z pracownikami Wydziału Historii Partii Komitetu Centralnego PZPR.

Oczywiście trzeba wziąć poprawkę na fakt, że „badania historyczne”, na których głównie możemy się oprzeć w niniejszych rozważaniach (i przy opracowaniu przypisów do listy zadenuncjowanych osób), przeprowadzali funkcjonariusze MBP w 1952 r. Wielu niewątpliwie starało się ukryć różne sprawy i sprawki ze swego życiorysu – jedni współpracę z AK, Delegaturą Rządu czy Narodowymi Siłami Zbrojnymi, inni kolaborację z Niemcami. Dodatkowo wypada zwrócić uwagę i na to, że niektórych uzyskanych informacji funkcjonariusze po prostu nie rozumieli lub też mogli je nieświadomie zniekształcić; dość powiedzieć, że jeden z nich napisał o znanej akcji Kedywu AK jako o zamachu na... „Kuczarę”¹².

Niemniej na podstawie wyników tych specyficznych badań można stwierdzić ponad wszelką wątpliwość, że donos odnosił się w większości do autentycznych, nie zaś fikcyjnych osób, rzeczywiście został sporządzony, dotarł do adresata i wywołał zamierzone skutki. Wiele wymienionych w nim osób zostało aresztowanych przez gestapo właśnie w końcu 1943 r.¹³ W większości przypadków następnie je uwolniono, nie była to jednak zasada. Niektórzy prawdopodobnie przyłączyli życiem obecność na liście sporządzonej przez Spychalskiego i Sowińską – ich nazwiska widnieją na obwieszczeniach z listami zakładników, a w istocie skazańców, publikowanych przez dowódcę Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa na dystrykt warszawski¹⁴. Inni trafili do obozów koncentracyjnych¹⁵.

Można też stwierdzić, że owa lista zawierała dużą grupę nazwisk osób najprawdopodobniej przypadkowych – niemających powiązań z jakimikolwiek strukturami politycznymi bądź wojskowymi podziemia lub na tyle mało znaczących w życiu społecznym, że żadnych danych na ich temat ani funkcjonariuszom MBP w 1952 r., ani dziś piszącemu te słowa nie udało się ustalić.

¹¹ Anatol Fejgin (1909–2002) – działacz komunistyczny, funkcjonariusz KPP, PPR, PZPR, przed wojną więziony za działalność komunistyczną. Po 1939 r. w ZSRR, w latach 1943–1945 oficer polityczny w „demokratycznym” WP, następnie zastępca szefa Głównego Zarządu Informacji WP – pozostawał na etacie do początku 1950 r., jednocześnie od października 1949 r. w MBP jako szef Biura Specjalnego (następnie X Departamentu), odsunięty w związku z ucieczką swego zastępcy płk. Józefa Światły. W 1954 r. usunięty z MBP, następnie aresztowany i skazany w 1957 na 12 lat więzienia, zwolniony na mocy amnestii w 1964 r.

¹² AIPN, 0298/444, t. 12, [L. Sikora] *Wykaz osób z „L[isty]” według opracowania w czasie od 30 października – 18 listopada 1952*, Warszawa, 20 XI 1952 r., k. 211 (dalej po sygnaturze jako: *Wykaz osób z „L[isty]”*).

¹³ Zob. np. *ibidem*, k. 209–210, 219–220, 223–224, 227–228 (informacje dotyczące Jana Czernika, Tadeusza Podkomorskiego, Stefana Tarczyńskiego, Tadeusza Hanczke, Franciszka Kajdera, Stanisława Gałązki, Stanisława Kądziałko).

¹⁴ *Ibidem*, k. 211, 213–214 (informacje dotyczące Adolfa Bagnowskiego i Arkadiusza Skrzypczaka); por. W. Bartoszewski, *Warszawski pierścień śmierci*, Warszawa 1970, s. 370, 375.

¹⁵ Zob. np. AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 227 (informacja dotycząca Franciszka Kajdera).

Niemal tyle samo wymienionych było podejrzewanych przez struktury AK i NSZ o współpracę z gestapo bądź inne formy kolaboracji z Niemcami (np. podpisanie volkslisty czy tzw. szmalcownictwo). Z analizy losów niektórych osób wymienionych na liście wynika zresztą, że także informatorzy kontrwywiadu AK popełniali pomyłki, a może i wykorzystywali owe kartoteki w nie zawsze dzisiaj możliwych do wyjaśnienia personalnych i politycznych rozgrywkach.

Obecność na liście pewnego sympatyka komunistów (o czym zresztą dowiadujemy się z wątpliwej późnej relacji), a także osoby podejrzanej o „zabicie członka KPP” może z kolei świadczyć o wewnętrznych porachunkach w organizacji komunistycznej lub próbie zlikwidowania prawdziwych czy wymaginionych „wtyczek” w komunistycznych szeregach¹⁶.

Wśród osób znajdujących się na liście warto wyróżnić trzyosobową grupę „katyńską”. Jak wynika z badań Witolda Wasilewskiego i wcześniejszych ustaleń Czesława Madajczyka, co najmniej jedna z zadenuncjowanych osób wzięła udział w zorganizowanej przez Niemców w maju 1943 r. w celach propagandowych wyprawie polskich robotników i kolejarzy z Generalnego Gubernatorstwa do Katynia, siłą rzeczy stając się ważnym świadkiem zbrodni NKWD. Denuncjację tych trzech osób do gestapo przez wywiad GL należy widzieć jako jeden z pierwszych elementów represyjnych w potężnej sowieckiej kampanii polityczno-propagandowej, której celem było narzucenie sowieckiej interpretacji sprawy katyńskiej¹⁷.

Jednocześnie – co może zaskakiwać – jedynie pojedyncze osoby wymienione w donosie można określić jako zaangażowane w działalność AK, Delegatury Rządu czy NSZ, i to raczej na szeregowych, względnie trzeciorzędnych pozycjach (co zresztą utrudnia dzisiaj weryfikację ich danych); niektóre z nich były podejrzewane przez kontrwywiad AK (jeszcze w okresie okupacji) o jednoczesną współpracę z gestapo bądź kontakty z agentami niemieckimi.

Z wymienionych na liście osób poważniejszą funkcję w strukturach polskiego podziemia pełnił jedynie pplk inż. Przemysław Kraczkiewicz, zastępca szefa Wydziału Produkcji Konspiracyjnej kryptonim „Drzewo” w Oddziale IV (Kwaternistrzowskim) Komendy Głównej AK. Wydaje się zresztą, że trafił na listę raczej jako przedwojenny przedstawiciel kierownictwa Zakładów Mechanicznych „Ursus” niż z racji swej funkcji w konspiracji. Zapewne zresztą to specyficzne wyróżnienie zawdzięczał Alfredowi Jaroszewiczowi¹⁸, przed wojną również pracownikowi kierownictwa tych zakładów, który także w konspiracji obracał się w podobnych kręgach¹⁹.

Wszystko to prowadzi do wniosku, że szkodliwość owego donosu z punktu widzenia struktur AK czy Delegatury, zwłaszcza kierowniczych, była w istocie

¹⁶ *Ibidem*, k. 217, 227.

¹⁷ Zob. C. Madajczyk, *Dramat katyński*, Warszawa 1989, s. 61; za cenne uwagi w tej kwestii dziękuję Witoldowi Wasilewskiemu.

¹⁸ Alfred Jaroszewicz (1902–1981) – oficer Oddziału II Sztabu Głównego (Generalnego) WP, zajmował się sprawami narodowościowymi i ochroną przemysłu wojennego, pracując jednocześnie dla NKWD (via KPP). W latach 1939–1945 komunistyczna „wtyczka” w strukturach ZWZ-AK i Delegatury Rządu m.in. zajmujących się przemysłem wojennym i „agent wpływu” w podziemnym Stronnictwie Demokratycznym. Po wojnie m.in. wiceminister aprowizacji, aresztowany w 1948 r., skazany na 12 lat więzienia, po 1956 r. zrehabilitowany.

¹⁹ Z. Błażyński, *op. cit.*, s. 148.

znikoma. Uderzono w grupę osób dość przypadkowych, z dużą reprezentacją rzeczywistych kolaborantów. Bez wątpienia jednocześnie w kilku konkretnych sprawach dopuszczono się partyjnej czy organizacyjnej dintojry – jak w przypadku pewnego oficera policji, uznawanego za sprawcę tragicznego fiaska jednej z akcji ekspropriacyjnych Gwardii Ludowej²⁰.

Nie oznacza to wszakże, że takie właśnie, niemal zbożne, były intencje autorów donosu – Spychalskiego, Sowińskiej i innych zaangażowanych w akcję towarzyszy. Zapewne szczerze chcieli zaszkodzić zarówno „reakcji”, jak i niemieckim kolaborantom. Jednak aby zaszkodzić tym drugim, musieli korzystać z przypadkowych, niezwyfikowanych materiałów wykradzonych tym pierwszym. Wydaje się bowiem pewne, że większość danych osobowych, jakie posłużyły do sporządzenia list, pochodziła wprost z którejś z licznych kartotek struktur bezpieczeństwa Polskiego Państwa Podziemnego. Zostały one wykradzione przez wspomnianego wyżej Alfreda Jaroszewicza, Jerzego Fonkowicza²¹ lub inne komunistyczne „wtyczki” w AK i Delegaturze Rządu²², choć nie można też wykluczyć świadomej operacji dezinformacyjnej kontrwywiadu AK. W kartotekach tego typu, np. najbardziej znanej, zgromadzonej w referacie 993/E kontrwywiadu KG AK, nie szyfrowano nazwisk osób podejrzewanych o kolaborację, a jedynie dane informatorów – w przekonaniu, że tym pierwszym nic nie grozi, nawet gdyby archiwum wpadło w ręce wroga²³.

Podobna zależność od obcych materiałów świadczy ogólnie o wielkiej słabości wywiadu GL we wrześniu 1943 r., zarówno jeżeli chodzi o możliwość rozpoznania kierunku „niemieckiego”, jak i „akowskiego” (oczywiście konstatacja ta nie odnosi się do wywiadu sowieckiego jako całości).

Co więcej, wydaje się, że niektóre przynajmniej z komunistycznych „wtyczek” w AK w istocie rzeczy pracowały na rzecz polskiego podziemia, względnie dawały się nieświadomie wykorzystywać w akcji dezinformacyjnej akowskiego kontrwywiadu. W tym kontekście warto dodać, że w swoich zeznaniach Sowińska szeroko opowiadała o dwóch „kobietach z AK”, które Loga-Sowiński²⁴ jakoby miał „u siebie na kontakcie”. Jedną z nich to Wanda Wąsowska, po mężu Podgórska – ulokowana w dowództwie Obszaru Warszawskiego AK

²⁰ AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 218 (informacja dotycząca Władysława Rodkiewicza); por. A. Hempel, *Pogrobowcy kłęski. Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 295.

²¹ Jerzy Fonkowicz „Andrzej” (1922–1997) – działacz komunistyczny, generał „ludowego” WP, pisarz. Członek Związku Walki Młodych, szef komórki likwidacyjnej Wydziału Informacji Sztabu Głównego GL-AL; w lipcu 1944 r. aresztowany przez Niemców. Po wojnie m.in. szef Oddziału III Głównego Zarządu Informacji WP, szef Departamentu Kadr MON, attaché wojskowy w Helsinkach. Od 1968 r. na emeryturze; zamordowany w 1997 r.

²² R. Spalek, *Szpieg komunistów...*; J. Marszałec, *op. cit.*, s. 70.

²³ W. Bułhak, A.K. Kunert, *Kontrwywiad podziemnej Warszawy. Struktura, zadania i obsada personalna kontrwywiadu Komendy Głównej, Obszaru Warszawa i Okręgu Warszawa ZWZ-AK w latach 1939–1944* [w:] *Wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej*, red. W. Bułhak, Warszawa 2008, s. 263.

²⁴ Ignacy Loga-Sowiński (1914–1992) – działacz komunistyczny, członek KPP i PPR, w okresie okupacji związany z wywiadem sowieckim (kryptonim „Grigorij 84”), następnie dokooptowany do składu Sztabu Głównego GL, po wojnie na różnych eksponowanych stanowiskach, m.in. członek Biura Politycznego KC PZPR, zastępca przewodniczącego Rady Państwa PRL i przewodniczący Centralnej Rady Związków Zawodowych.

(później długoletnia zaufana sekretarka Władysława Gomułki). Druga to Zofia Kijkowska „Monika” (używająca też konspiracyjnego nazwiska Dąbrowska) – jedna z kluczowych łączniczek i archiwistek Wydziału Łączności Wewnętrznej Oddziału II KG AK²⁵. Fakt jej współpracy z AL potwierdzał również Marian Spychalski, twierdząc, że „deklarowała [ona] sympatię dla PPR”²⁶. O sprawie pisali już zresztą, słusznie zachowując dużą ostrożność, Piotr Gontarczyk i Janusz Marszałec²⁷.

Ogólnie bowiem kontakty Kijkowskiej z Logą-Sowińskim (w świetle naszej wiedzy bezsporne²⁸) budzą wiele wątpliwości. Zofia Kijkowska wiedziała o newralgicznych punktach łączności, lokalach konspiracyjnych i archiwum Oddziału II KG AK. Jest mało prawdopodobne, aby ta wiedza znalazła się w posiadaniu wywiadu GL, tj. wywiadu sowieckiego, i nie została wykorzystana (np. w podobny sposób, jak w znanej sprawie przechwycenia archiwum Wydziału Bezpieczeństwa Delegatury Rządu)²⁹. Może to dzięki niej udało się sparaliżować w zarodku kilka operacji wywiadu GL, m.in. zamach na oficera kontrwywiadu „dwójki” znanego Sowińskiej jako „Jaczewski” (trudno ustalić, czy to pseudonim, czy nazwisko rzeczywiste bądź konspiracyjne) – być może tego samego (choć to nie jest pewne), którego znaleźć można w publikowanym niżej donosie³⁰.

* * *

Dokument publikowany jest w całości. Zachowano styl oryginału, uwspółcześiono ortografię, sprostowano oczywiste pomyłki maszynowe.

²⁵ AIPN, 01264/101, t. 8, Protokół przesłuchania Sowińskiej przez mjr. Leszkowicza, 17 II 1950 r., k. 20–21; zob. też L. Hausbrandt, *W łączności wywiadu [w:] Żołnierze Komendy Głównej Armii Krajowej wspominają*, Warszawa 1994, s. 154.

²⁶ AIPN, 0298/444, t. 8, Notatka płk. Józefa Światły, k. 9: „w okresie okupacji Loga-Sowiński miał swój «osobisty» wywiad – dwie kobiety [...] Obydwie te kobiety tkwiły w podziemiu londyńskim”. Zob. też *ibidem*, t. 13, Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Spychalskiego przez oficera śledczego MBP mjr. Ludwika Schönborna, 7 i 9 VI 1950 r., k. 99: „Otrzymałem przez Logę dwa miesięczne raporty wywiadu wojskowego AK, które Loga otrzymał od Zofii Kijkowskiej”.

²⁷ P. Gontarczyk, *op. cit.*, s. 212; J. Marszałec, *op. cit.*, s. 65–66.

²⁸ Z relacji aktorki Stefanii Grodzieńskiej, ukrywającej się w czasie wojny w domu rodziny Kijkowskich, wynika, że „to była głęboka konspiracja i Zosia nie opowiadała szczegółów. Dawała tylko do rozmówienia, że z osobą, której nazwisko składa się z 4 liter, próbują doprowadzić do rozmów między AK i AL” (relacja z 16 X 2007 r. w zbiorach autora, uzyskana za pośrednictwem Beaty Kęczkowskiej z redakcji „Gazety Wyborczej”, której bardzo dziękuję za pomoc). Grodzieńska potwierdziła, że ową tajemniczą osobą był Loga. Także według relacji Jacka Kijkowskiego (syna Zofii) „znali się i przyjaźnili, także po wojnie” (relacja z 29 X 2007 r. w zbiorach autora; winien jestem podziękowanie Jackowi Kijkowskiemu za złożenie cennej relacji).

²⁹ Por. P. Gontarczyk, *op. cit.*, s. 378–380.

³⁰ AIPN, 01264/101, t. 8, Protokół przesłuchania Sowińskiej przez mjr. Leszkowicza, 17 II 1950 r., k. 21: „Likwidacja [...] nie doszła do skutku, przyczyn dokładnie nie znam, wiem tylko, że Fonkowicz przeklinał, iż na te adresy, które on otrzymał od wyżej wspomnianej kobiety, Jaczewski nie zgłosił się”.

1952 listopad 20 – Odpis anonimowego pisma „Wrogów żydokomuny” z 27 września 1943 r., o charakterze denuncjacyjno-dezinformacyjnym, skierowanego do gestapo, przypisywanego szefom wydziału Wywiadowczo-Informacyjnego Sztabu Głównego GL Marianowi Spychalskiemu i Stanisławie Sowińskiej

^aOdpis listu do g[esta]po

20 XI 1952 r.^a

[^b]

Wobec zbliżającego się niebezpieczeństwa żydokomunistycznego, rzucającego groźny cień na kontynent europejski, uważamy, że we wspólnym interesie wszystkich cywilizowanych ludzi i rozumnie myślących jest zażegnanie owego niebezpieczeństwa na swoim terenie.

W tym celu podajemy poniżej spis osób działających bezpośrednio lub wybitnie sympatyzujących i agitujących za komuną.

Ze środowiska tego dostarczana jest broń Gwardii Ludowej, kolportowana bibuła komunistyczna, jak „Trybuna Wolności”, „Gwardzista” i inne, robione są zebrania agitacyjne, jak w jednej fabryce na Woli, spośród tych ludzi wywodzą się zamachowcy na oddział SA, kawiarnię „Café Club”, jak i pomniejsze akcje rozbijania i zabijania żołnierzy niemieckich i niewygodnych Polaków.

W spisie tym są prawdopodobnie ludzie, którzy pod maską lojalnej współpracy z Niemcami w śledzeniu komunistów współpracują jednocześnie z wywiadem komunistycznym i dostarczają wiadomości z różnych dziedzin życia niemieckiego, jak spisy VD^c i RD^d, bogatszych z nich, których można obrabować, spisy komunistów, którzy mają być aresztowani, uprzedzają, kto z nich jest śledzony, jak również które domy są pod obserwacją.

W obecnej sytuacji, ze względu na powagę chwili, pomoc nasza w tropieniu^e żydokomuny nie kończy się na tej liście. Pracujemy nad zdobyciem nowych materiałów, jesteśmy na tropie drukarni. Wiadomości będziemy nadsyłać.

Ze względu na to, że na poczcie mogą być urzędnicy komuniści, którzy listy do gestapo otwierają, rzucamy po kilka egzemplarzy w różnych urzędach pocztowych i na adresy prywatne.

^{a-a} *Dopisano odręcznie.*

^b *W lewym górnym rogu pisma dekreacja: Ustalić [słowo nieczytelne – W.B.] z adresami i nazwiskami, co się z tymi ostatnimi stało, co one sobie reprezentowały [tak w dokumencie – W.B.] jeśli istnieją – co reprezentują, 28 IV [19]52 [nieczytelna paraafa]. Poniżej następną dekreacja inną ręką: Kpt. Futerał. Proszę o odpowiedź do dnia 2 V [19]52 r. [nieczytelna paraafa]. Edward Futerał był wówczas naczelnikiem Wydziału I Departamentu X MBP.*

^c *Volksdeutschów.*

^d *Reichsdeutschów.*

^e *W dokumencie trapieniu.*

Wrogowie żydokomuny:

- 1)^f Łaniecki Stefan, komend[ant] GL dzielnicy Śródmieście¹.
- 2) Błachowicz Janusz, adiutant tejże dziel[nicy]².
- 3) Tarczyński Stefan, lat 24, student, pracow[nik] Inst[ytutu] Higieny, agitator i kolporter prasy komunist[ycznej] na terenie Instytutu³.
- 4) Mgr Gierwel, pracuje tamże, Tarczyńskiego współpracownik⁴.
- 5) Cichocki Stanisław, ich łącznik⁵.
- 6) Miśkiewicz Emil, lat 38, [ul.] Chmielna 67 lub 69, pośredniczy w zakupowaniu broni⁶.
- 7) Kręglewski Adam, [ul.] Sędziowska 17.
- 8) Rogoziński Antoni, dostarcza broni⁸.
- 9) Jan Czernik, dozorca, [ul.] 6 Sierpnia 58⁹.
- 10) Waclaw Żurawski, [ul.] Krochmalna 28 m. 32¹⁰.

^f Numeracja wszystkich nazwisk na liście odręczna; należy wnosić, że w oryginale nazwiska nie były numerowane. Po większości numerów, przed imieniem i nazwiskiem, odręczny znaczek, tzw. ptaszek.

¹ Funkcjonariuszom MBP żadnych danych co do tej osoby nie udało się ustalić (AIPN, 0298/444, t. 12, Wykaz osób z „L[isty]”, k. 219).

² Funkcjonariuszom MBP żadnych danych co do tej osoby nie udało się ustalić, zob. *ibidem*, k. 219.

³ Stefan Tarczyński (ur. 1919) – w czasie wojny pracował w Instytucie Higieny; na przełomie 1943 i 1944 r. aresztowany przez gestapo, następnie zwolniony; prawdopodobnie związany z NSZ. Po wojnie w Łodzi, dalsze losy niezane. Źródłem denuncjacji była prawdopodobnie informacja od komunistycznej wtyczki w dowództwie Obszaru Warszawskiego AK Wandy Podgórskiej, po wojnie sekretarki Gomułki (*ibidem*, k. 219).

⁴ Brak bliższych danych tej osoby. Funkcjonariuszom MBP udało się jedynie ustalić dane Hanny Ireny Gerwel (ur. 1917), lekarki, w czasie wojny zatrudnionej w szpitalu św. Ducha; prawdopodobnie jest to pomyłka, na liście bowiem wymieniony jest mężczyzna.

⁵ Funkcjonariuszom MBP udało się ustalić dane kilku osób o takim imieniu i nazwisku, jedna z nich figurowała w kartotece Departamentu I w materiałach archiwalnych AK jako współpracownik gestapo (*ibidem*, s. 221).

⁶ Poza wątpliwymi tropami funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*, k. 221).

⁷ Adam Kręglewski – woźny w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, zgodnie z materiałami, zapewne akowskiej proveniencji, przechowywanymi w Departamencie I MBP i Wydziale I WUBP w Warszawie – volksdeutsch (żona Niemka). Po wojnie ukarany więzieniem „za odstępstwo od narodowości”, zwolniony przed końcem kary. Syn Kręglewskiego Zygmunt (b. członek Hitlerjugend) twierdził, że ojciec „utrzymywał kontakt z Niemcami na polecenie organizacji podziemnej”; inna ustalona przez funkcjonariuszy MBP wersja mówi, że ten sam syn jako „żołnierz W[ojska] P[olskiego]” lub „funkcjonariusz b[ezpieczeństwa] p[ublicznego]” doprowadził do zwolnienia ojca z więzienia (*ibidem*, k. 208).

⁸ Poza wątpliwymi tropami funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*, k. 222).

⁹ Jan Czernik (zm. 1944) – dozorca w domu przy ul. 6 Sierpnia w Warszawie; aresztowany przez Niemców w końcu 1943 r., po kilku miesiącach zwolniony. W materiałach archiwalnych AK figuruje jako współpracownik gestapo. Jak ustalili funkcjonariusze MBP, został on zlikwidowany wraz z całą rodziną (żoną, zięciem i córką) z wyroku podziemnego sądu (*ibidem*, k. 208–209).

¹⁰ Waclaw Żurawski – w materiałach archiwalnych AK występuje (bez bliższych danych personalnych) jako współpracownik gestapo (*ibidem*, k. 222).

- 11) Podkomorski Tadeusz, [ul.] Widok 16 [m. 3]¹¹.
- 12) Kosztowny Tadeusz, lat 43, zam[ieszkały] Złota, pracuje u Jarmulskie-
go¹², agitował, że Katyń jest prowokacją niemiecką¹³.
- 13) Skolimowski Włodzimierz, inż., zam[ieszkały] w Ursusie, instruktor
wojsk[owy] GL¹⁴.
- 14) Adolf Michałowski, [ul.] Węgierska 6¹⁵.
- 15) ^sDąbrowski Zygmunt, Milanówek, [ul.] Mickiewicza 1 lub 3, u żony
lekarza dentystki, adres warszawski Al. Jerozolimskie 11¹⁶.
- 16) Inż. Hanczke, [ul.] Słupecka 11 lub [ul.] Filtrowa 62 [m. 38]¹⁷.

^s Przed nazwiskiem brak odręcznego znaczka.

¹¹ Tadeusz Podkomorski (ur. 1880) – dyplomata, do 1938 r. m.in. w Austrii. W materiałach archiwalnych AK znajdują się informacje, iż w okresie okupacji utrzymywał kontakt z tłumaczem gestapo Arkadiuszem Skrzypczakiem (na liście wysłanej do gestapo na pozycji 34, zob. niżej). Ponadto wedle tego samego źródła miał „posiadać pięciopokojowe mieszkanie, które wynajmował studentkom [sic!]. Do nich sprowadzał Niemców i brał za to pieniądze”. W 1943 r. aresztowany przez gestapo, uwolniony po interwencji swego brata – znanego adwokata Jana Podkomorskiego. Po 1945 r. pracował w Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym; był pełnomocnikiem rządu do spraw repatriacji we Lwowie i Baranowiczach (i opublikował 3 VII 1945 r. na łamach lwowskiego „Czerwonego Sztandaru” artykuł zatytułowany *Polska czeka*, zob. M. Świder, *Neue Politik und neue Macht. Außen- und innenpolitische Interaktionen in Bezug auf die polnischen Westgebiete*, „The International Affairs Review” 2005, nr 1 (152), s. 110). W 1952 r. przebywał w szpitalu dla psychicznie chorych w Kocborowie (pow. stargardzki), co było dość powszechnie stosowaną wówczas formą uciezki przed stalinowską rzeczywistością i zainteresowaniem aparatu bezpieczeństwa. Dalsze losy nieznane (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 209–210).

¹² Bliższych danych nie udało się ustalić; firma (nazwisko) nie figuruje w warszawskiej książce telefonicznej za 1939 r.

¹³ Funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*, k. 223).

¹⁴ Poza wątpliwymi tropami funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*, k. 223).

¹⁵ Adolf Michałowski (ur. 1891) – z zawodu drukarz (trawiacz), zarejestrowany w materiałach Departamentu II MBP jako „podejrzany o współpracę z dwójką i gestapo oraz zabicie członka KPP przed 1939 r.”, w związku z tym aresztowany w 1951 r. i skazany na 6 lat więzienia (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 217).

¹⁶ Zygmunt Dąbrowski (zm. 1944) – z materiałów AK wynika, że utrzymywał kontakty z tłumaczem gestapo Arkadiuszem Skrzypczakiem (zob. niżej). Jego żona Halina Dąbrowska przesłuchana 10 XI 1952 r. zeznała, że Dąbrowski należał do AK i pełnił funkcję zastępcy dowódcy komendy Obwodu AK „Bazant” w pow. błońskim; miał zginąć w akcji w 1944 r. (*ibidem*, k. 210–211). I rzeczywiście koło willi „Leontynówka” w Milanówku 29 VII 1944 r. w czasie akcji odbijania komendanta Obwodu AK mjr. Alojzego Mizery „Siwego” poległ kpt. Zygmunt Dąbrowski „Bohdan” (wywodzący się z Narodowej Organizacji Wojskowej) i por. Zbigniew Kowalski „Oskar” – szef miejscowego Kedywu (Towarzystwo Miłośników Milanówka, *62 lata temu*, 29 VII 2006 r., www.tmm.net.pl, tutaj też zdjęcie kpt. Dąbrowskiego).

¹⁷ Pod ww. adresami mieszkało dwóch braci Hanczke. Pierwszy z nich, inż. Tadeusz Hanczke, pracownik Urzędu Ziemskiego, przysięgły mierniczy, został aresztowany przez gestapo w końcu 1943 r. w związku z „podejrzaniem o lewicowe zapatrywania i popieranie Żydów”; w styczniu 1944 r. został zwolniony. Zaginął w okresie powstania warszawskiego, prawdopodobnie padł ofiarą represji związanych z tłumieniem powstania. Drugi z braci, Kazimierz Hanczke, przed 1939 r. pracował w przemyśle zbrojeniowym, w okresie okupacji był wykładowcą w Wieczorowej Szkole Inżynierskiej im. Hipolita Wawelberga. Departament IV MBP podejrzewał go o współpracę „z Niemcami i NSZ”, na co jednak nie miał konkretniejszych dowodów (co należy zapewne rozumieć jako związek z ruchem narodowym). Po 1945 r. Kazimierz Hanczke pracował w Ministerstwie Przemysłu Materiałowego. Wedle jego relacji – w czasie wojny ukrywał osobę pochodzenia żydowskiego, Aleksandra Rejcha (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 223–224).

17) Inż. Kraczkiewicz, [ul. ks.] Skorupki 3, ekspert techn[iczny] Kom[andy] Gł[ówniej] GL, pomocnik Burkackiego¹⁸.

18) Józef Burkacki¹⁹, pirotechnik, pracuje w kasynie gry, przyrządza materiały wybuchowe dla bojówek GL, m.in. dostarczał materiałów na akcję na SA²⁰.

19) Rakowicz Zygmunt²¹, tel. 804-16, współpracuje z Kręglewskim²².

20) Kozłowski, pracownik w biurze transp[ortowym] Noskiewicza, [ul.] Wolska 42²³.

21) Dyonizy Popławski, [ul.] Złota 30 m. 48, znany ze swoich sympatii do Rosji Sow[ietckiej]²⁴.

22) Kaidler Franciszek, [ul.] Twarda 57 m. 8²⁵.

23) Bagnowski Adolf, sklep, [ul.] Bracka 18²⁶.

¹⁸ Przemysław Kraczkiewicz „Sienkiewiczowski”, „Rajmund”, „Piotr” (1895–1971) – inżynier mechanik, żołnierz armii rosyjskiej, I Korpusu Polskiego w Rosji (1917–1918), powstaniec wielkopolski, wykładowca Szkoły Podchorążych Wojsk Samochodowych; po 1926 r. w rezerwie; budowniczy Zakładów Mechanicznych Ursus, w 1939 r. ich dyrektor techniczny. W czasie okupacji nadal pracował w Ursusie i jednocześnie w konspiracji ZWZ-AK, m.in. w Związku Odwetu, następnie w Wydziale IV (Kwatermistrzowskim) jako I zastępca szefa Wydziału Produkcji Konspiracyjnej (ostatnio w stopniu podpułkownika). Po wojnie na emigracji w Londynie, m.in. dwukrotnie przewodniczący Zarządu Głównego Koła AK i członek Zarządu Studium Polski Podziemnej; odznaczony m.in. Krzyżem Virtuti Militari V kl. i Krzyżem Walecznych (*ibidem*, k. 224–225; SP, Kol. 8, Kraczkiewicz Przemysław ppłk inż.; A. Suchcitz, *Informator Studium Polski Podziemnej 1947–1997*, Londyn 1997, s. 121–122; A.K. Kunert, *Kraczkiewicz Przemysław* [w:] *Słownik biograficzny techników polskich*, t. 11, Warszawa 2000, s. 60–61).

¹⁹ Funkcjonariusze MBP zebrali dane dotyczące Józefa Burhackiego (ur. 1891), działacza socjalistycznego z Warszawy, współpracownika „Barykady Wolności”; raczej wątpliwe, by była to osoba tożsama z Józefem Burkackim wymienionym na liście (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „Llisty”*, k. 225).

²⁰ Znany zamach bombowy wykonany przez bojówkę GL 15 VII 1943 r. pod kierownictwem Henryka Sternhela „Gustawa”; szerzej zob. T. Strzembosz, *Akcje zbrojne podziemnej Warszawy 1939–1944*, Warszawa 1983, s. 327–328.

²¹ Zygmunt Rakowicz vel Raczyński (ur. 1897) – przedsiębiorca, menedżer, wedle materiałów AK podejrzewany o współpracę z Niemcami, w czasie wojny miał używać przed nazwiskiem partykuły „von”, kapitan Legionów Polskich; w latach międzywojennych m.in. dyrektor handlowo-administracyjny Państwowej Wytwórni Prochu i Materiałów Kruszących w Pionkach koło Radomia (1927–1937) i pracownik Ministerstwa Przemysłu i Handlu. W okresie okupacji współwłaściciel i członek zarządu firmy „Auto-Service” i „Auto-Obsługa”. Po wojnie m.in. dyrektor w Centralnym Zarządzie Konstrukcji Stalowych (*ibidem*, k. 225; zob. też www.pionki.pl).

²² Zob. wyżej, poz. 7.

²³ Funkcjonariusze ustalili, że w materiałach archiwalnych figuruje kilkadziesiąt osób o takim nazwisku, w związku z tym doszli do następującej konkluzji: „nie można się zorientować, który jest faktycznie tym, o którego nam się rozchodzi”. Potwierdzili natomiast, że w okresie okupacji rzeczywiście działało biuro transportowe Noskiewicza (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „Llisty”*, k. 230).

²⁴ Funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*, k. 231).

²⁵ Franciszek Kajder (ur. 1899) – nauczyciel, technolog; aresztowany przez gestapo w październiku 1943 r., zwolniony po 4 miesiącach; uczestnik powstania warszawskiego. Po wojnie m.in. pracownik Zakładów WYROBÓW Błazanych i Drucianych na Grochowie w Warszawie.

²⁶ Adolf Bagnowski (1904–1944) – handlowiec, naczelny dyrektor sklepu komisowego „Spółnota Interesów” przy ul. Brackiej 18. Podejrzewany zarówno przez AK, jak i NSZ (co odnotowano w materiałach archiwalnych tych organizacji przejętych przez MBP) o działalność agenturalną na rzecz Niemców, konkretnie o zadencjonowanie w czerwcu 1943 r. bliżej nieznanego Stefana Lewandowskiego (być może osoby pochodzenia żydowskiego) i „odgrażanie się oficjalnie Żydom”. Podejrzenia te zapewne były nieuzasadnione i nie można wykluczyć ich związku z tym, że w tym samym miejscu (ul. Bracka 18) mieściła się znana w konspiracyjnym światku firma „Autosped”, zajmująca się

- 24) Jakubowski Henryk, [ul.] Wolska 102²⁷.
- 25) Zygmunt Siwa, [ul.] Noakowskiego 22²⁸.
- 26) Lena, Ukrainka, zam[ieszkała] u Tochunowiczów, [ul.] Wiśniowa 27²⁹.
- 27) Bronisław Adasiak, [ul.] Kępińska 1 m. 64, skarbnik, kolporter dzielnicy³⁰.
- 28) Pseud. Zygmunt, [ul.] Grójecka 49 m. 7³¹.
- 29) Dobrogost, [ul.] Leszno 123³².
- 30) Wiktor Potempa, ps. Czuwaj, fryzjer, [ul.] Kopińska 3, mieszka [ul.] Kazimierzowska 16³³.
- 31) Stanisław Gałązka, [ul.] Kopińska 4 m. 2, komen[dant] wojskowy dzielnicy³⁴.

hurtową dystrybucją wydawnictw podziemnych, prowadzona przez por. Stanisława Mierzeńskiego „Mazurka”, w interesującym nas okresie jednocześnie (bardzo kontrowersyjnego) szefa jednej z tzw. brygad wywiadowczych kontrwywiadu Okręgu Warszawskiego AK, przy tym znajomego znanych komunistycznym wtyczek w AK i Delegaturze Rządu – Włodzimierza Lechowicza i Alfreda Jaroszewicza (AIPN, 01251/234 (mkf), Materiały dotyczące Stanisława Mierzeńskiego, *passim*; A. Żbikowski, *Antysemityzm, szmalcownictwo, współpraca z Niemcami a stosunki polsko-żydowskie pod okupacją niemiecką* [w:] *Polacy i Żydzi pod okupacją niemiecką 1939–1945. Studia i materiały*, red. *idem*, Warszawa 2006, s. 487–492 – m.in. adres „Autospedu”; por. Z. Błażyński, *op. cit.*, s. 216). Bagnowski został aresztowany 8 II 1944 r. przez gestapo w związku z represjami po zamachu na Franza Kutscherę, w grupie ok. 40 pracowników i klientów firmy, a następnie stracony. Jego nazwisko figuruje na jednym z obwieszczeń dowódcy Policji Bezpieczeństwa i SD na dystrykt warszawski z 19 II 1944 r. wśród 60 osób „skazanych na karę śmierci [...] przewidzianych do ułaskawienia”. Został rozstrzelany 28 II 1944 r. w ruinach getta (*ibidem*, s. 211; W. Bartoszewski, *op. cit.*, s. 370).

²⁷ Henryk Jakubowski – student, wysiedlony z ziem wcielonych do Rzeszy, według materiałów archiwalnych AK agent gestapo (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 211–212).

²⁸ Zygmunt Siwa – wedle informacji MBP organizator prowokacyjnej grupy konspiracyjnej „Słowianie” działającej w Ursusie, której wszyscy członkowie zostali aresztowani. Sam Siwa miał być dwukrotnie aresztowany i zwolniony; jego żonę podejrzewano o współpracę z gestapo, czego nie potwierdził „wywiad” przeprowadzony w 1952 r. (*ibidem*, k. 212). O osobie o takim nazwisku jako o agencie gestapo w Polskim Ruchu Zjednoczenia Słowian, a następnie „w K[omendzie] O[brońców] P[olski] [Henryka] Boruckiego” pisze – z powołaniem się na raport N.N. „L-401”, informatora referatu 993/I kontrwywiadu AK – były pracownik referatu 994/B Juliusz Garztecki „Wilczur” (AIPN, 00168/79, t. 2, [Juliusz Wilczur-Garztecki], *Polski Ruch Wyzwolenia Słowian, jego geneza i powiązania organizacyjne*, 21 IX 1952 r., k. 157).

²⁹ Prawdopodobnie zapis zmyślony, względnie zawierający jakieś przekłamanie. Funkcjonariusze MBP ustalili, że przy ul. Wiśniowej nie było domu o takim numerze, a rodzina Tochunowiczów nie była zarejestrowana w ewidencji ludności.

³⁰ Funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 230).

³¹ Funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*).

³² Funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*).

³³ Wiktor Potempa rzeczywiście prowadził zakład fryzjerski pod ww. adresem, rzekomo był sympatykiem KPP (relacja żony z 1952 r.). Zginął w obozie koncentracyjnym po powstaniu warszawskim (*ibidem*, k. 226–227).

³⁴ Stanisław Gałązka (ur. 1915) – w czasie okupacji komendant placówki AK na Ochocie (czego nie ujawnił, wstępując po wojnie do PPR i PZPR). Jego teść i pracodawca restaurator Jakub Buczyński miał współpracować z Niemcami, szwagier zaś pracować dla organizacji Todta – miał zostać zlikwidowany przez GL lub AK. Gałązka został aresztowany przez gestapo w październiku 1943 r. i wywieziony do obozu koncentracyjnego Gross-Rosen w transporcie z 4 VII 1944 r., w obozie pełnił podobno funkcję zastępcy blokowego, następnie najprawdopodobniej został przeniesiony do obozu w Niemczech, skąd po 1945 r. wrócił do kraju i zamieszkał w Kwidzynie. Pracował

32) Kądziołko Stanisław, [ul.] Rakowiecka 33 m. 3, pomagał wysyłać Żydów do lasu³⁵.

33) Ibrachim Kamilia, [ul.] Browarna 9, przemycał[a] broń do ghetta³⁶.

34) Skrzypczak Arkadiusz, [ul.] Żurawia 24 m. 13, ukrywa często u siebie żydowskich komunistów³⁷.

35) Żmirkowski Kazimierz, [ul.] Bednarska 23 [m. 55], dostarcza komunie wiadomości g[esta]po, gdzie ma dotarcie, uprzedza przed aresztowaniami itp. za pieniądze³⁸.

36) Ryłło Helena, [ul.] Żurawia 13, pracuje w RGO³⁹, dostarcza grypsy do więzienia dla więźniów komunistycznych za pieniądze⁴⁰.

tamże w Powiatowym Przedsiębiorstwie Budowlanym. W 1946 r. został członkiem PPR; mimo że wyróżniał się jako członek partii i nawet „należał do aktywu Kom[itetu] Pow[iatowego] PZPR”, był rozpracowywany przez PUBP jako były akowiec (*ibidem*, k. 227).

³⁵ Stanisław Kądziołko (1903–1968) – działacz Stronnictwa Pracy, inżynier budowlany, doktor nauk technicznych; w czasie okupacji związany z Delegaturą Rządu – z Szefostwem Służby Technicznej (kryptonimy „Ciągnik”, „Traktor”). Aresztowany przez gestapo w październiku 1943 r. – zarzucano mu pomoc Żydom i handel bronią – zwolniony po trzech miesiącach. Po wojnie zatrudniony m.in. w „Betonstalu”, Ministerstwie Żeglugi, Biurze Projektów Budownictwa Przemysłowego, „Prochemie”, wykładowca Politechniki Warszawskiej i Politechniki Łódzkiej, autor licznych publikacji z dziedziny budownictwa (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 227–228; S. Kądziołko, *Życiorys*, 16 I 1965 r., w zbiorach Waldemara Grabowskiego, któremu dziękuję za informacje o tej osobie). Zob. też wzmiankę o konspiracyjnym punkcie kontaktowym u inż. Kądziołko u Marii Wasiutyńskiej-Frankowskiej, *Tajne nauczanie wojskowe prof. Stefana Bryły [w:] Żołnierze Komendy Głównej Armii Krajowej wspominają*, Warszawa 1994, s. 30.

³⁶ Kamilia Ibrachimow – Turczynka, względnie żona osoby pochodzenia tureckiego, z materiałów archiwalnych GL wynika, że była podejrzewana o współpracę z gestapo, co potwierdził wywiad przeprowadzony w 1952 r. Związana z obywatelem polskim narodowości tureckiej, współwłaścicielem kawiarni „Turecka” w Krakowie przy ul. Floriańskiej 24 (*ibidem*, k. 212–213).

³⁷ Arkadiusz Skrzypczak (1903–1944) – nauczyciel gimnazjalny, uchodźca z Poznańskiego; według materiałów archiwalnych AK aresztowany przez gestapo, następnie zatrudniony (przez znajomego gestapowca) w charakterze tłumacza na al. Szucha; miał wyłudzać pieniądze od rodzin aresztowanych, m.in. członków AK. Informacje te nie wydają się do końca ściśle, Skrzypczak zginął bowiem w jednej z masowych egzekucji, a jego nazwisko znajdujemy na obwieszczeniu dowódcy Policji Bezpieczeństwa i SD na dystrykt warszawski z 26 II 1944 r. wśród 50 osób „skazanych na karę śmierci [...] przewidzianych do ułaskawienia” (*ibidem*, k. 213–214; W. Bartoszewski, *op. cit.*, s. 375).

³⁸ Kazimierz Żmirkowski (ur. 1922) – wedle ustaleń funkcjonariuszy MBP na podstawie materiałów AK i wywiadu w terenie, pod wymienionym adresem zamieszkiwało kilku braci Żmirkowskich, podejrzewanych o współpracę z gestapo i szmalcownictwo. Wszyscy byli też jednocześnie członkami jednej z organizacji konspiracyjnych (AK?). Wszyscy zostali aresztowani przez Niemców (na liście więźniów Pawiaka nie figurują); dwóch miało zginąć z rąk niemieckich bądź w obozach koncentracyjnych, jeden za zdradę „z rąk organizacji, do której należał” (i rzeczywiście, Jan Żmirkowski, tokarz, znajduje się na liście skazanych na karę śmierci wyrokiem Sądu Specjalnego Okręgu Warszawskiego AK opublikowanej w „Biuletynie Informacyjnym” z 30 III 1944 r.; wyrok ten zdaniem Tomasza Strzembosza, *op. cit.*, s. 417, został wykonany). Kazimierz Żmirkowski miał być wywieziony do jednego z obozów koncentracyjnych; po wojnie nie wrócił do kraju, dalsze jego losy są nieznane (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 214).

³⁹ Rada Główna Opiekuńcza, polska organizacja charytatywna działająca w latach 1940–1945 w Generalnym Gubernatorstwie za zgodą władz okupacyjnych, kierowana przez Adama hr. Ronikiera; nawiązywała do podobnej instytucji powstałej w czasie pierwszej wojny światowej.

⁴⁰ Helena Ryłło – funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych (*ibidem*, k. 230). Osoba o takim imieniu i nazwisku figuruje na liście więźniów Pawiaka jako wywieziona 1 V 1944 r. do Ravensbrück (www.stankiewicz.e.pl/pawiak/ – oprac. na podstawie książki Reginy Domańskiej *Pawiak. Więzienie gestapo. Kronika 1939–1944*, Warszawa 1978).

37) [Stanisław] Wnękiewicz, [ul.] Targowa 15, policjant, dostarczał broń do ghetta⁴¹.

38) Rotkiewicz, kpt. P[olicji] P[aństwa], zam[ieszkała] Daniłowiczowska, brał zakonspirowany udział [w akcji] na bank „Społem”, z powodu zabicia zamachowców teczkę z pieniędzmi zatrzymał i oddał komunie (około 70 tys.)⁴².

39) Opolko Anna, [ul.] Mokotowska 85 m. 64⁴³.

40) [Marian] Staniulis, [ul.] Piusa [XI] 46⁴⁴.

41) Wójcik Franciszek i Kowalewski Leon, [ul.] Orla 6, Kowalewski był w Katyniu, opowiada, że Niemcy zmusili go do udziału w tej akcji, lecz on osobiście uważa, że jest to prowokacja niemiecka, gdyż wie o takich, którzy żyją, a figurują na liście zabitych⁴⁵.

42) Stryczyk Jan, [ul.] Pańska 25 m. 12⁴⁶.

43) ^hPankowa Jadwiga, [ul.] Bieniewicka 2 m. 7⁴⁷.

^h Przed nazwiskiem brak odręcznego znaczka.

⁴¹ Stanisław Wnękiewicz (ur. 1883) – komisarz Policji Państwowej, w 1940 r. aresztowany przez władze niemieckie, następnie zwolniony. Współpracował z podziemiem (prawdopodobnie PKB) w stopniu majora (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 217).

⁴² Władysław Rodkiewicz (ur. 1894) – komisarz Policji Państwowej, w okresie okupacji pełnił funkcję komendanta obwodów Południe i Śródmieście Policji Polskiej w Generalnym Gubernatorstwie i kierownika IV Komisariatu; współpracował z PKB. W okresie kiedy był komendantem obwodu Śródmieście, podlegli mu policjanci udaremniili „napad rabunkowy dokonany na Oddział Główny Banku Spółdzielczego »Społem«”, w istocie rzeczy była to tragiczna, nieudana próba akcji ekspropriacyjnej podjęta przez bojowców GL; grupa ta została wystrzelana, raniono trzech policjantów, zginął też przypadkowy przechodzień, a inny został ranny. Po wojnie Rodkiewicz pracował jako starszy inspektor w Zjednoczeniu Robót Wiertniczych (*ibidem*, k. 218; A. Hempel, *op. cit.*, s. 295).

⁴³ Anna Opalko – pochodzenia ukraińskiego, żona przedwojennego przodownika Policji Państwowej, który pełnił służbę na południowych kresach II RP i zapewne poległ bądź został zamordowany w 1939 r. (nie figuruje na liście ofiar zbrodni katyńskiej). Opalko w czasie okupacji zamieszkała w Warszawie; miała przyjąć volkslistę, prowadziła perfumeryę przy ul. Hożej. Po wojnie prawdopodobnie w Łodzi (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 214–215).

⁴⁴ Marian Staniulis (ur. 1908) – w materiałach AK jako agent (konfident) gestapo, wedle danych zgromadzonych przez MUBP w Gdyni „w okresie okupacji utrzymywał kontakty z członkami bandy rabunkowo-terrorystycznej, która pozorowała agentów gestapo i rabowała Żydów”. Po wojnie członek PPR i PZPR, pracował na Wybrzeżu na kierowniczych stanowiskach. Wyrzucony z partii po aresztowaniu w 1949 r. zapewne w związku z oskarżeniami o nadużycia, w 1950 r. uniewinniony. Ostatnio kierownik Sekcji Towarowo-Techniczno-Przemysłowej w Przedsiębiorstwie Państwowym „Baltona Zaopatrzenie Statków”, dalsze losy nieznane (*ibidem*, k. 215).

⁴⁵ Poza wątpliwymi tropami funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tych osób (*ibidem*, k. 228). Zapewne jednym z wymienionych był Leon Kowalewicz z Zakładów Mechanicznych „Avia” w Warszawie, który przebywał w Katyniu około 20 V 1943 r. w grupie robotników polskich z Generalnego Gubernatorstwa – w tej samej, w której uczestniczył pisarz Józef Mackiewicz (C. Madajczyk, *op. cit.*, s. 61).

⁴⁶ Funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (AIPN, 0298/444, t. 12, *Wykaz osób z „L[isty]”*, k. 230). Na liście więźniów Pawiaka figuruje natomiast Jan Stryczyk, wysłany następnie w maju 1944 r. do obozu Stutthof.

⁴⁷ Jadwiga Pankowa-Kühn. Ze zgromadzonych przez funkcjonariuszy MBP danych (na podstawie wywiadu wśród lokatorów domu przy ul. Bieniewickiej 2 i rozmowy z byłym mężem) wynika, że Pankowa utrzymywała bliżej nieokreślone stosunki z Niemcami, zwłaszcza kolejarzami niemieckimi, co stało się przyczyną rozpadu jej małżeństwa. Była też aresztowana przez gestapo (być może w wyniku publikowanej denuncjacji GL). Po wojnie prawdopodobnie zamieszkała w Zielonej Górze (*ibidem*, k. 216).

- 44) Bok Ryszard, Radość, [ul.] Leśna 4⁴⁸.
- 45) Turek Antoni, [ul.] Rybaki 14 m. 6⁴⁹.
- 46) Jankowski Jan, [ul.] Nowogrodzka 2⁵⁰.
- 47) Michałowski Tadeusz, [Al.] Jerozolimskie 5 m. 55⁵¹.
- 48) Jaczewski Zygmunt, [ul.] Mokotowska 52 m. 57, pracuje w wywiadzie komunistycznym⁵².

27 IX 1943 r.

2 / k[opia] m[aszynowa]

Źródło: AIPN, 0298/444, t. 12, k. 204–207.

⁴⁸ Ryszard Bąk (ur. 1906) – policjant granatowy, zapewne z posterunku w Radości koło Warszawy. Oskarżony o to, że wspólnie z innymi policjantami „wydawali Żydów w ręce Niemców”, sądzony z tzw. dekretu sierpniowego. W okresie powojennym oskarżony także o łapownictwo; zamieszkał w Łodzi (*ibidem*, k. 218).

⁴⁹ Funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*, k. 228).

⁵⁰ Jan Jankowski – w materiałach AK figuruje jako agent gestapo, zatrudniony w pałacu Blanka, czyli w urzędzie Ludwiga Leista, niemieckiego starosty Warszawy.

⁵¹ Poza wątpliwymi tropami funkcjonariuszom MBP nie udało się ustalić bliższych danych tej osoby (*ibidem*, k. 229).

⁵² Zygmunt Jaczewski (ur. 1897) – prawnik, adwokat, w czasie okupacji współpracownik nieznanego imienia Jodłowskiego „Babinicza” (i nazwisko, i pseudonim bardzo popularne i trudne do zidentyfikowania, zwłaszcza gdy nieznana jest przynależność organizacyjna). Zatrudniony po wojnie jako radca prawny w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych. Osoba o takim nazwisku była uznawana przez Stanisławę Sowińską za oficera kontrwywiadu AK rozpracowującego komunistów, GL próbowała przeprowadzić na niego zamach, który nie doszedł do skutku; rysopis tej osoby nie pokrywa się jednak z rysopisem ww. Zygmunta Jaczewskiego – nie miał on charakterystycznego bielma na oku (*ibidem*, k. 229). W kontrwywiadzie AK w referacie 993/P (policyjnym) pracował oficer o konspiracyjnym nazwisku „Janczewski” (W. Bułhak, A.K. Kunert, *op. cit.*, s. 273).